

UOT 159.9

TƏLƏBƏ ŞƏXSİYYƏTİNİN FORMALAŞMASI ALİ TƏHSİL MÜƏSSƏLƏRİNİN AKTUAL PROBLEMİ KİMİ

HACIYEVA AYNA ŞİRZAD qızı
Sumqayıt Dövlət Universiteti, baş müəllim
e-mail: a.hajiyeva@gmail.com

Acar sözlər: şəxsiyyət, tələbə, uyğunlaşma, cəmiyyət, sosiallaşma

İnsan amilinin öndə durduğu müasir dövrdə gənc nəslin ahəngdar inkişaf etmiş, ictimai cəhətdən fəal, mənəvi zənginliyi, əxlaqi saflığı və fiziki kamilliyi özündə birləşdirən şəxsiyyət kimi tərbiyə olunması vacib bir məsələ kimi ali təhsil mərhələsinin qarşısında durur.

Ali təhsilin təkmilləşdirilməsinə yeni yanaşmaların əsasında şəxsiyyətyönümlü təlimin həyata keçirilməsi ideyası durur.

Ali məktəbdə təhsil almaq şəxsiyyətin bir çox keyfiyyətlərinin sabitləşdiyi gənclik dövrü ilə üst-üstə düşür. Bu yaşda, həmçinin erkən gənclik dövründə formalaşmaqda olan keyfiyyətlər - məqsədyönlülük, qətiyyət, inadkarlıq, müstəqillik, təşəbbüs, özünüidarə qabiliyyəti də əhəmiyyətli dərəcədə möhkəmlənərək sabitləşir. Ali məktəbdə aldığı təlim gəncin öz qüvvəsinə və qabiliyyətlərinə inamını möhkəmləndirir, peşəkarlıq baxımından həqiqi mənada maraqlı həyata və fəaliyyətə ümid yaradır.

İnsanın həyatında gənclik yaşı yeniyetməlikdən müstəqil yetkinliyə keçidi təcəssüm etdirən dövrüdür. Bu isə bir tərəfdən fiziki və cinsi yetişməsinin başa çatması, digər tərəfdən ictimai baxımdan yetkinliyin əldə edilməsi deməkdir. Psixologiyada 18-25 yaş həddi, həm də yetkin şəxsin əxlaqi və estetik hisslərinin ən fəal inkişafı, onun xarakterinin formalaşması və sabitliyi, onun ictimai rolların tam kompleksinə yiyələnməsi kimi qəbul olunur. Bu yaş həm də intellektual və fiziki qüvvələrin inkişafı üçün senzitiv dövrüdür.

Psixologiyada ən çox araşdırılan, fərqli mövqelərin ortaya qoyulduğu problemlərdən biri də şəxsiyyətdir. Şəxsiyyətin formalaşdırılmasında çoxsaylı amillər iştirak edir. Onlardan bəziləri şəxsiyyətin inkişafına, digərləri ləngiməsinə səbəb olur. Tələbə şəxsiyyətinin formalaşdırılmasına da bu amillər təsir göstərir.

K.Levin gənclik dövründə şəxsiyyətin psixi inkişafını onun ictimai vəziyyətinin dəyişməsi ilə əlaqələndirərək sosial-psixoloji fenomen kimi nəzərdən keçirir [1, 97].

N.A.Zimnyaya qeyd edir ki, tələbəlik bütövlükdə şəxsiyyətin formalaşmasının, onun rəngarəng maraqlarının təzahürünün mərkəzi dövrüdür. Tələbə yaşında intellektin olduqca mürəkkəb səviyyədə strukturlaşması, insanın gələcəyin xadimi, peşəkar kimi intensiv və fəal şəkildə ictimailəşməsi prosesi gedir [2, 364].

Gənclik həm də özünüdərkini formalaşdığı, dostluq, məhəbbət, insani dəyərlərin birinci dərəcəli əhəmiyyət kəsb etdiyi mərhələdir. Psixoloqlar belə hesab edirlər ki, gənclik fərdiləşmə pilləsinin tamamlayıcı mərhələsidir. Bu yaş həddinin başlıca yeni qurumları kimi onlar aşağıdakıları fərqləndirirlər: özünürefleksiya, öz fərdiliyinin dərk edilməsi, həyat planlarının meydana gəlməsi, özünü-təyinə hazırlıq, öz həyatının şüurlu surətdə qurulmasına yönüm, təcridən həyatın müxtəlif sahələrinə müdaxilə (twirpx.com).

Bir sıra təhsil tədqiqatlarında ali məktəb tələbələrinin şəxsiyyətinin inkişafında pedaqoji işin səmərəliliyinin artırılması mühüm məsələ kimi irəli sürülür. Bu baxımdan Ə.S.Bayramov gənclərin özünü-tərbiyəsi və tələbələrin peşə hazırlığı müddətində şəxsiyyət kimi formalaşdırılmasını vurğulayaraq hesab edir ki, bu prosesdə özünü-tərbiyə daha prioritet olmalıdır, çünki hər bir gənc özü-özünü yaratmalı, cəmiyyət üçün yararlı şəxsiyyət kimi formalaşdırılmalıdır. Bu isə, məlum olduğu kimi, onları özünü-reallaş-

dırmaya aparır [3,167].

B.H.Əliyevə, R.V.Cabbarova görə, şəxsiyyətyönümlü təhsilin təşkilində aşağıdakı məsələlərin nəzərə alınması məqsədəuyğundur: təhsildə tələbələrə şəxsiyyət kimi yanaşılması, təhsilin bir növ şəxsiyyətyönümlülüyünün həqiqiliyinin təmin edilməsi. Bir sıra psixoloji problemlər təhsil subyektlərinə şəxsiyyət kimi yanaşılmaması fonunda ortaya çıxır (hədə-qorxu, frustrasiya halları, emosional tarazlığın pozulması, depressiya və.s.). Bu zəmində davranışda təzahür edən qeyri-adekvat özünəmunasibət, aşağı özünüqiymətləndirmə, öz imkanlarına inanmamaq və.s. bu kimi hallar tələbələrin psixikasında dezontogenez hallarının yaranmasına səbəb olur [4,78].

Gənclər ali məktəbə daxil olmaqla yeni bir aləmə qədəm qoyur, bütün həyata, elmlər sisteminə, insanlara başqa nəzərlərlə baxır, bəzən bir məlumluqda məchulluq, kamillikdə nöqsan, bitkinlikdə natamamlıq, qusurda məziyyət axtarırlar. Gah özlə-rindən sanki uzaqlaşır, elə bil onu unudur, gah da öz "mən"ini hadisələrin mərkəzinə cəkirlər. Bir sözlə, tələbə gənclər əsrarəngsiz həyat yaşayır, onu özlərinin qavradıqları kimi başa vururlar. Uzun müddət keçdikdən sonra tələbəlik illərini dadlı, unudulmaz, emosional boyalı qəribə xatirələr kimi yadda saxlayırlar, lakin etiraf etməliyik ki, bir çox pedaqoqlar gənclərin bu əsrarəngiz, romantik həyatına bələd ola bilmir, bəzən ya onu həddən ziyadə bəsitləşdirir, ya da əlcətməz bir zirvəyə çevirir, baş verənləri, əsasən, kənardan seyr edirlər.

Ali məktəbdə təhsilin ilk illəri adaptasiya prosesidir. Tələbənin rastlaşdığı çətinliklər istər insanın xarakterinin, temperamentinin, yönümlərinin xüsusiyyət-lərindən, istərsə də onun emosional sahəsinin xüsusiyyətlərindən asılıdır. Belə ki, özündə təhsil sisteminin qarşılıqlı təsir zonasını, tədris materialı və təhsil prosesi subyektlərini sosial - mədəni məkanın bir hissəsini ehtiva edən, birləşdirən ali məktəb mühiti tələbənin sosial adaptasiyasına əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir. Ali təhsil mühitində, xüsusilə aşağı kurslarda adaptasiyanın mahiyyəti şəxsiyyət və sosial mühit arasında optimal uyğunluğun tapılmasını, ali təhsil səviyyəsində özünüuyğunlaşdırmanı ifadə edir. Əslində, adaptasiya bütün təhsil illəri ərzində gedir.

Gənclik tələbənin sonrakı həyatını müəyyən edəcək məsul qərarların (peşənin və həyatda özünün yerinin seçilməsi, həyatda mövqeyinin, həyat yoldaşının seçilməsi, ailənin yaradılması və s.) qəbul edilməsi dövrüdür. Ali məktəbə qəbul olmaq tələbənin öz qüvvəsinə və qabiliyyətinə inamını möhkəmləndirir, onda həyata ümid yaradır. Bununla əlaqədar, ikinci və üçüncü kurslarda ali məktəbin, ixtisasın, peşə seçiminin düzgünlüyü haqqında suallar meydana çıxmağa başlayır. Üçüncü kursun sonu üçün peşəkar özünütəyin haqqında tələbələrdə bu peşəyə hazır olub-olmaması məsələsi, əsasən, aydınlaşmağa başlayır.

Gənclərin özünüqiyməti ziddiyyətli olur. Özünüqiymətonun davranışı və təlim fəaliyyətinin tənzimləyicisidir. Tələbə özünüqiymətinin əsasında istiqamətlənmədən, xarakterdən, qabiliyyətlərdən asılı olaraq, özünə ya düzgün, ya da qeyri-adekvat münasibət yaranır. Nəticədə özünüqiymət, ya şəxsiyyətin inkişafı üçün stimula, ya da ləngidici amilə çevrilir.

İctimai özünütəyin və özünüaxtarış ilə ayrılmaz şəkildə bağlı olduğundan gənclik yaşı dünyagörüşünün formalaşmasının həlledici mərhələsidir. Həyatın bu dövründə tələbə özünün dünyaya baxış sistemini qurmağa, bu dünyadakı yerini müəyyənləşdirməyə çalışır.

Elmi yeniliyi: Şəxsiyyətin hər bir keyfiyyəti, onun forma və məzmunu fərdin sosial əhatəsi, ünsiyyət dairəsi, fəaliyyət sahəsi ilə də bağlıdır, lakin burada həmin şəxsin daxili potensialı, fərdi xüsusiyyətləri, ətrafdakıların həmin şəxsə təsiri, onun özünün bunlara münasibəti mühüm rol oynayır. Şəxsiyyətin formalaşmasına təsir edən amillərin psixoloji yönümdən araşdırılması əsas vəzifələrdən biridir. Yuxarıda şərh edilmiş ziddiyyətləri aradan qaldıra biləcək yeni psixoloji yanaşmaların və pedaqoji texnologiyaların axtarışı zəruridir.

Tətbiqi əhəmiyyəti: Gənclik yaş dövrü sosiallaşma baxımından daha xarakterikdir. Bu dövr üçün xarakterik olan yaşantılar: doğmaları qarşısında məsuliyyət, nailiyyət tələbatını ödəyə biləcəyinə şübhə, tələbə həyatı qarşısındakı qorxu, ali təhsil prosesində yol verdiyi səhvlər,

üzləşdiyi uğursuzluqları nəzərə alsaq, bütün bu məsələlər onlardan dözümlülük tələb edir. Bütün bunları ali məktəbdə çalışan pedaqoqlar nəzərə alaraq tələbələrə diqqətlə yanaşmalı və onlardan həyatda uğurlu mövqe tutmaqda köməklərini əsirgəməməlidirlər.

ƏDƏBİYYAT

1. Левин К. Теория поля в социальных науках. СПб.: Сенсор, 2000, 368 с.
2. Зимняя И. А. Педагогическая психология. М.: Логос, 2003, 384с.
3. Bayramov Ə.S. Şəxsiyyətin təşəkkülünün aktual psixoloji problemləri. Bakı: Azərənəşr, 1981, 190 s.
4. Əliyev V.H., Cabbarov R.V. Təhsildə şəxsiyyət problemi. Bakı: Təhsil, 2008, 134 S.
5. Bayramov Ə.S., Əlizadə Ə.Ə. Psixologiya. Ali məktəblər üçün dərslik. Bakı: Maarif, 2003, 534 s.

РЕЗЮМЕ

ФОРМИРОВАНИЕ ЛИЧНОСТИ СТУДЕНТА КАК АКТУАЛЬНАЯ ПРОБЛЕМА ВЫСШЕГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ

Гаджиева А.Ш.

Ключевые слова: *личность, студент, адаптация, общество, социализация*

Юношеский возраст – самый интересный период в жизни человека. Он характеризуется всевозможными особенностями. Важной характерной чертой этого возраста является социализация. Проблема социализации личности одна из сложнейших проблем в психологии. Статья посвящена проблеме адаптации юного поколения в образовательной среде, возникающих препятствиях в приобщении к ней, путях их преодоления.

SUMMARY

FORMATION OF THE PERSON OF STUDENTS AS THE URGENCY OF THE PROBLEM OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Hajiyeva A.Sh.

Key words: *person, student, adaptation, society, socialization*

Youth age - the most interesting period in life. All sorts of features characterize it. An important characteristic of this age is the socialization. The socialization of the individual is one of the most difficult problems in psychology. The article is devoted to the adaptation of the young generation in the educational environment, obstacles encountered initiation, ways of overcoming them.

Daxil olma tarixi:	İlkin variant	01.03.2016
	Son variant	27.09.2016